

DEDE KORKUT

Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi
The Journal of International Turkish Language & Literature Research
Cilt Volume 10/ Sayı Issue 26/ Aralık December 2021
Samsun-Türkiye/ Turkey www.dedekorkutdergisi.com

DOI: <http://dx.doi.org/10.25068/dedekorkut385>

Kitap Tanıtımı/ Reviews

Türk Bilişsel Budun Dil Bilimine Giriş (Türk Halk Bitki Sınıflandırmaları-Temel Aşamalar)

Pilten Ufuk, Şahru (2017) *Türk Bilişsel Budun Dil Bilimine Giriş (Türk Halk Bitki Sınıflandırmaları-Temel Aşamalar)*. Ankara: Grafiker Yayınları. 275 s. ISBN:978-605-9247-55-9

Hanife Yaman*

Sorumlu Yazar *Corresponding Author*

* Öğretim Görevlisi

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı
Bölümü, Tokat-Türkiye.

Elmek: hanife.cicekli@gop.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/>

Makale Geçmişi *Article History*

Geliş Tarihi: 02.07.2021

Kabul Tarihi: 13.08.2021

E-yayın Tarihi: 25.12.2021

Türk halk bitki sınıflandırmasının yaşam biçimi ve aşamalarını anket, görüşmeler ve art zamanlı bir yöntem ile ele alan Şahru Pilten Ufuk, hâlen Sakarya Üniversitesi'nde doçent olarak görev yapmaktadır. Pilten Ufuk, yüksek lisansını Ankara Üniversitesi'nde "*Türkmen Türkçesinde Zaman*" adlı teziyle 2002 yılında, doktorasını ise yine aynı üniversitede "*Türkçede Eş Anlamlılık*" adlı teziyle 2008 yılında tamamlamıştır.

Klasik sınıflandırma çalışmalarının yanında yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren idrak temelli sınıflandırma yaklaşımları da ortaya çıkmıştır. İnsan zihnini yani bilişi (İng. *cognitive*) esas alan bu yaklaşımlar, yapılan disiplinler arası çalışmalar sayesinde bilimin hemen her alanında karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda, inter-disipliner çalışma alanlarından birisi de psikoloji, antropoloji, budun bilim ve dil bilim

Atf/ Citation:

Yaman, H. (2021). Türk Bilişsel Budun Dil Bilimine Giriş (Türk Halk Bitki Sınıflandırmaları-Temel Aşamalar). *Dede Korkut Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 10/26, s. 205-208.

Türk Bilişsel Budun Dil Bilimine Giriş (Türk Halk Bitki Sınıflandırmaları-Temel Aşamalar)

çalışmalarının sonucu olarak ortaya çıkan bilişsel budun dil bilimidir (İng. *Cognitive ethnolinguistics*). Pilten Ufuk (2017: 39), “Toplumların dünyayı nasıl algıladıklarını halk sınıflandırma sistemlerini çözümleyerek ulaşmayı hedefler ve halk sınıflandırmaları üzerine evrensel prensipler geliştirmeyi amaçlar. Buna göre toplumların hayvanlar ve bitkiler dünyasını nasıl sınıflandırdıkları üzerine çeşitli çalışmalar yapmaktadır.” şeklinde bilişsel budun dil biliminin çalışma alanlarını belirtmektedir.

Türk Bilişsel Budun Dil Bilimine Giriş (Türk Halk Bitki Sınıflandırmaları- Temel Aşamalar) adını taşıyan eser, tablolar ve şekillerle başlayıp önsöz, kısaltmalar ve girişten sonra üç bölüm ile kaynaklar, dizinler ve eklerin verilmesiyle sona ermektedir. Türk bilişsel budun dil bilimini bütüncül bir yaklaşımla ortaya koymaya çalışan bu çalışma, bu alandaki çalışmaların ilki olarak gösterilebilir.

Piltin Ufuk, yazmış olduğu ön sözde söz konusu alanla tesadüfi bir şekilde karşılaştığını ancak bu konunun kendisine çok farklı bakış açıları kazandırdığını dile getirmektedir. Türk bilişsel budun dil bilim ile ilgili genel bir çerçeve oluşturan Piltin Ufuk, bu çalışmasının “Türk bilişsel budun dil biliminin konularını, bakış açısını ve yöntemini ortaya koymak açısından başlangıç mahiyetinde olan bir deneme” (2017: 16) olduğunu belirtmektedir.

Kitabın teorik zeminini oluşturan “Giriş” bölümü “Konu”, “Yol ve Sınırlamalar” ve “Konu Külliyatı” başlıklarından oluşmaktadır. Bu bölümlerde araştırmanın amacı, kapsamı, teorik temeli ile araştırmada incelenen eserler ve kullanılan yöntem ayrıntılı biçimde anlatılmıştır.

“Konu” başlığı Türk halk bitki sınıflandırmasının temel aşamalarını ifade eden sözcükleri tespit etmek için tarihî ve çağdaş Türk lehçelerinden (Türkiye Türkçesi) seçilen eserlerin taranarak saptanması, bu verilerin bilişsel budun bilim yöntemine göre incelenmesi ve buradan hareketle Türk toplumunun doğadaki unsurları nasıl ve hangi ölçütü esas alarak bir sınıflandırma yaptığı üzerinedir.

“Konu Külliyatı” başlığı altında bilişsel budun dil bilimine göre Türk halk bitki sınıflandırmalarının tespiti için Türk Runik harfli metinler başta olmak üzere Manihaist ve Budist Türk çevresine, İslami Türk çevresine, Harezmi Türkçesine, Eski Kıpçak Türkçesine, Batı Türk yazı diline, Doğu Türk yazı diline ve Çağdaş Türk dili olarak ise Türkiye Türkçesine ait seçilmiş eserler taranarak halk bitki sınıflandırmasının söz bilgisi ortaya konulmuştur. Çalışmanın kuramsal çerçevesini oluşturmak için yerli ve yabancı araştırmacıların bilişsel budun dil bilim başta olmak üzere farklı disiplinlerle ilgili çalışmalarına başvurulmuştur. Özellikle Roy Ellen, Eugene Hunn, Cecil H. Brown, Brent Berlin, Paul Kay, Eleanor Rosch, Anna Wierzbicka ve Douglas L. Medin/Scott Atran gibi araştırmacıların eserlerini, yazar bu bölüm içinde zikretmiştir. Ayrıca bu araştırmacıların çalışmaları ve alana katkıları hakkında da kısaca bilgi vermiştir.

“Yol ve Sınırlamalar” başlığında yazar, Türk halk sınıflandırmasını “konu (bitkiler), aşama (tek başlangıç), yaşam biçimi” gibi kıstaslara göre gerçekleştirmiştir. Buradan hareketle tarihî ve Çağdaş Türk lehçesindeki (Türkiye Türkçesi) sözcükler Türk halk bitki sınıflandırmaları açısından hem antropologlar tarafından belirlenen temel aşamalara hem de bilişsel budun dil bilim yöntemlerine göre incelenmiştir. Türkiye Türkçesinde bu incelemeyi gerçekleştirmek için öncelikle 18.-21. yüzyıl arası kapsayan çok geniş bir külliyat taranmış ve sözcüklerin aşamalara uygun olup olmadığı

değerlendirilmiştir. Türkiye Türkçesi için oluşturulan verilerde metinler yanında görüşmeler ve anketler de gerçekleştirilmiştir.

Türk halk sınıflandırması için Berlin'in (1992) ve Brown'ın (1977-1984) ortaya koyduğu sınıflandırma, isimlendirme ve ölçütlerden yararlanılmıştır. Türk halk sınıflandırması konusunun belirli bir yöntem dâhilinde detaylı bir şekilde ortaya konulması bu çalışmanın önemini arttırmaktadır. Pilten Ufuk, Türk halk sınıflandırması konusunu "bitki" söz bilgisi üzerinden analiz ederken çalışmayı üç ana bölüm altında incelemektedir.

Birinci bölüm, "*Bilişsel Budun Dil Bilimi ve Sınıflandırma Sistemleri*" adını taşıyıp "*Bilişsel Budun Dil Bilimi: Gelişimi ve Kapsamı*" ve "*Sınıflandırma Kavramı Üzerine Yaklaşımlar*" şeklinde iki ana başlık ve bu başlıklara ait alt başlıklar altında bilişsel budun dil bilimi ve sınıflandırma konusu detaylı bir şekilde ele alınmıştır. "*Sınıflandırma Kuramı Üzerine Yaklaşımlar*" başlığı "*Klasik Sınıflandırma Kuramı ve Çağdaş Sınıflandırma Kuramları*" ve "*Halk Sınıflandırması*" başlıkları altında detaylı olarak incelenmiştir. Çalışmanın teorik kısmını oluşturan bu bölüm, bilişsel budun dil bilimi çalışmalarının seyri, sınıflandırma kuramları ve halk sınıflandırmaları hakkında ayrıntılı bilgiler vermesi açısından Türk dilinde bilişsel budun dil bilimi alanında çalışma yapacak olan araştırmacılar için oldukça önemli ve faydalı bilgiler sunmaktadır.

İkinci bölüm, "*Türk Halk Bitki Sınıflandırması*" adını taşıyıp kendi içerisinde iki ana başlık ve bu başlıklara ait alt başlıklardan oluşmaktadır. "*Türk Halk Bitki Sınıflandırmasında Tek Başlangıç Aşaması*" (ı, ot, nebat, biten, bitki), "*Türk Halk Bitki Sınıflandırmasında Yaşam Biçimi Aşaması*" (Türk Dilinde yaşam biçimi temsilcileri-Ağaç yaşam biçiminin temsilcileri (ıgac, şecer, dirahıt, terek, tal, söğüt), Çalı yaşam biçiminin temsilcileri (ı, çalı/ağaç/çiçek/gül/diken, büte), Çimot yaşam biçiminin temsilcileri (ot, haşış/haşîşe), Çimen yaşam biçiminin temsilcileri (çimgen, çim, giyâh, sebze), Asma yaşam biçiminin temsilcileri (asma, sarmaşık, degek),diğer asma yaşam biçiminin temsilcileri) alt başlıkları altında elde edilen veriler incelenmiştir. Türk dili tarihi boyunca ağaç, çimot, çalı, çimen, asma gibi bitkilerin yaşam biçimi temsilcileri incelenerek bu bitki sınıflarının varlığı belirlenmeye çalışılmıştır. Türklerin bitki sınıflandırmasının incelendiği bu bölümde, Türk toplumunun doğayla kurduğu ilişkinin dil bilimsel boyutu ele alınmıştır.

Türk dilinde halk bitki sınıflandırmasında "tek başlangıç aşamasını" etiketlemek için kullanılan adlandırmalar ve bu adlandırmaların süreç içerisindeki değişimlerinin ortaya koyulması budun dil bilimsel/kültür dilbilimsel açıdan önemli ipuçları sunmaktadır. Aynı zamanda yazar, "Orta Asya'dan Anadolu'ya bitki çeşitliliği ve türü açısından farklı bölgelerde yerleşen Türklerin bitkileri sınıflandırma yöntemlerinde bir farklılık gerçekleşip gerçekleşmediği de cevaplandırmak" (2017: 70) şeklinde amaçlarından birini de açıkça belirtmektedir. Türklerin doğayla ve bitkilerle ilişkisinin tarihsel süreç içinde sadece temel ihtiyaçları gidermeye yönelik olmadığını; bitkilere maddi ve manevi anlamlar yüklediklerini, kültürel metaforlarla ve kavramsallaştırmalarla kendine yer edindiğini dile getirmektedir.

Üçüncü bölüm "*Sonuç ve Değerlendirme*" adını taşıyıp kendi içerisinde iki ana başlık ve bu başlıklara ait alt başlıklardan oluşmaktadır. Yazar bu bölümde özellikle anket ve görüşmeler neticesinde ulaştığı sonuçları değerlendirerek bir Türk halk bitki sınıflandırması yapmıştır. Halk sınıflandırmasında "tek başlangıç" ve "yaşam biçimi" başlıkları üzerinde durulmuş ve Türk dilinde bu aşamalar için kullanılan adlandırmalar

Türk Bilişsel Budun Dil Bilimine Giriş (Türk Halk Bitki Sınıflandırmaları-Temel Aşamalar)

ve bunların tarihsel süreç içerisinde geçirdiği değişimler değerlendirilmiştir. Türkiye Türkçesindeki halk sınıflandırmaları için Wierzbicka'nın ölçütleri temelinde oluşturulan testler, anketler ve görüşmelerle elde edilen veriler budun dil bilimsel açıdan incelenmiştir. Pilten Ufuk, tek başlangıç aşamasının Türk dilinin yazılı metinlerindeki sürecini ele aldığı bu bölümde önemli bazı hususlar üzerinde durmaktadır: "Tek başlangıç aşamasının isimlendirilmiş olması Türk dilinin doğal biyolojik sınıflandırmaları en ileri gelişmişlik seviyesinde olan dillerin arasında yer aldığına önemli delildir"; "... Türk dilinde bu aşamayı temsil eden birden fazla kelime bulunması dilin eskiliğine ve gelişmişliğine kanıt olarak gösterilebilir"; "Türk toplumunun VIII. Yüzyılda ve öncesinde şehirli bir tarım toplumu olmamakla birlikte siyasal ve kültürel gelişmişlik düzeyinde olduğunun kanıtıdır..."; "...Türklerin yaşamış oldukları bölgelerde yoğun bir nüfusa sahip olduğunu göstermektedir." (2017: 140-142).

Yaşam biçimini halk sınıflandırmasının ikinci aşaması olarak niteleyen yazar, yaşam biçiminin toplumların kültürel özelliklerinin belirleyicisi olduğu ve sınıflandırma sisteminin de temelini oluşturduğunu vurgulamaktadır. Yapılan incelemeler sonucunda konuşurların zihinlerinde bitkilerin görüntülerinin var olduğu ve yaşam biçimi etiketiyle adlandırmaların mevcut olduğu ortaya konulmaktadır. Türk dilinin en temel yaşam biçiminin, kalıcılık ve geçicilik özelliklerini simgeleyen bu bitki isimlerinde ("ağaç" (kalıcı), "ot" (geçici)) olduğunu ve bu özelliklerin de Türk biliş sisteminin temelini oluşturduğunu üzerinde durmaktadır.

Kitabın "Kaynaklar" kısmında yer alan eserlerden yola çıkarak yazarın, konuyla ilgili yerli ve yabancı araştırmacılara ait çok geniş bir literatür taraması yaptığı anlaşılmaktadır. Çalışmanın son kısmını "Dizinler ve Ekler" başlığı oluşturmaktadır. "Dizinler" kısmı (Yazar İsimleri, Bilimsel Bitki İsimleri, Türkçe Eserlerde Geçen Budun Bilimsel Bitki İsimleri, İngilizce Budun Bilimsel Bitki İsimleri, Almanca Budun Bilimsel Bitki İsimleri ve Terim) alt başlıklarından oluşmaktadır. Bu başlıkta budun dil bilimi ve halk bitki sınıflandırmasında tespit edilen sözcüklerin anlamları ve kökeni ile ilgili bilgilerin yanında açıklamaların da verilmiş olması oldukça kullanışlı ve faydalı olmuştur. "Ekler" (Anket I ve Anket II) alt başlıkları ile verilmektedir.

Bu çalışmanın, konuyla ilgili kapsamlı literatür taraması, çeviri kaynakların alana katkısı, tarihî Türk lehçeleri ve çağdaş Türk lehçesine (Türkiye Türkçesi) ait metinlere ait verilerin, halk sınıflandırılması/bilişsel budun dil bilimi açısından analizi ve sınıflandırılması gibi hususlar göz önüne alındığında, bilişsel budun dil bilimi ve Türk Dili alanında çalışacak araştırmacılar için önemli bir kaynak niteliğinde olduğu ve başka çalışmalara da katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

- Berlin, B. (1992). *Ethnobiological Classification: Principles of Categorization of Plants and Animals in Traditional Societies*. Princeton: Princeton University Press.
- Brown, H. (1977). "Folk Botanical Life-Forms: Their Universality and Growth". *American Anthropologist*. V. 79, s. 317-342.
- Brown, H. (1984). *Language And Living Things: Uniformities in Folk Classification And Naming*. New Brunswick, NJ: Rutgers University Press.
- Piltin Ufuk, Ş. (2017). *Türk Bilişsel Budun Dil Bilimine Giriş (Türk Halk Bitki Sınıflandırmaları-Temel Aşamalar)*. Ankara: Grafiker Yayınları.